سارتەر و ئارۆن

چارەنووسە پێکەوە گرێدراوەکان*

رافائێل ئانتۆڤێن   وەرگێرانی لەفارسییەوە: نژلە خالید

سارتەر و ئارۆن، ئەم دوو نووسەرە فەرەنسییە، هەر دووکیان لە سەدەی بیستەم تێپەڕبون و لەگەڵ درەوشانەوەیان، لێهاتوویی و هەندێجار هەڵەکانیان کاریگەری لە سەر ئەم سەدەیە هەبووە. بە لەبەرچاوگرتنی ئەندێشە، کردە و بەرهەمەکانی ژان پۆل سارتەر و ڕیمۆن ئارۆن، دەبینین کە لەگەڵ دوو ڕوانگەی جیاواز بۆ جیهان بەرەوڕووین. دوو ڕوانگە لە تێکەڵ بوونێك: دوو شاهیدی پابەندی سەردەمی خۆیان. ئەم نووسراوە بە گشتی لە سەر هەڵوێست و فەلسەفەی ئەم دوو فەیلەسووفە ورد دەبێتەوە.

"هاوڕێ بچکۆلەکەی من، بۆچی ئەوەندە لە قسەی قۆڕ و گاڵتە دەترسی؟" ئەمە پرسیارێکە کە سارتەر لەگەڵ ئارۆن دەیهێنێتە گۆڕێ و ڕەنگە لەودیوەوە بتوانین لە پەیوەندییەکانی نێوان ئەم دوو فەیلەفسووفە تێبگەین: دوو مرۆڤ کە بە ڕادەی پێویست لەگەڵ یەك جیاوازیان بووە تا ساڵەکانی (□□□□)، بوونە دوو هاوڕێی گیانی یەکتر، بەڵام ئەم جیاوازییە، وەها بوو کە لە جیهانی دوو جەمسەری پاش ساڵی (□□□□)، بووە هۆی لێکدابڕانی ئەم دوانە، چونکە لەم دوو ساڵەدا، هەر کام لەم دوانە ناچار بوون ڕۆژهەڵات یان ڕۆژئاوا هەڵبژێرن.

بەڵام سارتەر، ئەم پرسیارەی تەنانەت لە ماوەی ساڵەکانی شەڕی سارد، کە لە چاوپێکەوتن و وتووێژ لەگەڵ هاوپۆلییەکانی پێشوودا خۆی دەبوارد، هەروا بە پێداگرییەوە، دەیهێنا ئاراوە. دوو گەنج، یەکەم لە پەیمانگای (ئێکۆل نورماڵ)(□) لەگەڵ یەکتر ئاشنا بوون. لەم ڕێکەوتەدا، واتە ساڵی □□□□ کۆلێژەکەی ئەوان بە هۆی ئامادە بوونی ئەم دوانە و نووسەر و فەیلەسووفەکانی دیکەی داهاتوو، وەك "ژۆرژ کانگیلەم" (□)، "پۆلی نیزان" (□) و "دانییل لۆگاش" (□) سەردەمێکی تایبەتی بە خۆیەوە بینی. لەم سەردەمەدا بۆ هاوڕێیەتی نێوان ژان پۆل سارتەر و ڕیمۆن ئارۆن، پێویستی بە ڕێکەوتن نەبوو. ئەو هاوڕێیانە تەنیا لە بواری نەفرەت لە دەسەڵاتداران، ڕەهەندی هاوبەشیان هەبوو و ڕوانگەکانی تریان هیچ هاوشێوەییەکیان لەگەڵ یەکتر نەبوو: لەو سەردەمەدا، مامۆستای داهاتووی ئەندێشەی ڕاستی میانەڕەو، یەکەمی پۆلەکە و لایەنگری "بەشی فەرەنسای ئەنتەرناسیۆنالی کرێکاری□□ چەپی ناکۆمۆنیست" (□) بوو،

لە کاتێکدا کە سارتەر ڕۆڵی کەسێکی دەنواند کە خاوەنی ڕێبازێکی سیاسی نەبوو. ئارۆن بەرهەمەکانی "ئالێن" (□)ی دەخوێندەوە و سارتەر سەرقاڵی خوێندنەوەی "ستاندال" (□) بوو. ئارۆن هەستابوو بە دژایەتی کردنی شەڕ و سارتەر خەریکی دڵداری بوو. بەڵام ئەوان بەڵێنیان دابوو کە لە پەیوەندی لەگەڵ یەکتر هەم شەفاف و هەم وەفادار بن و ڕۆڵەکانیان بە باشی دابەش کردبوو. ئارۆن لە "بیرەوەرییەکان"یدا (□) دەنووسێت: "من باشترین بەردەنگی ئەو بووم. ئەو هەموو هەفتە، هەموو مانگێك، بۆچوونێکی نوێی هەبوو کە پێیدەبەخشیم و منیش دەربارەی ئەو بۆچوونە نوێیە باسم دەکرد، ئەو ئەندێشەکانی بڵاودەکردەوە و من سەبارەت بەوان باسم دەکرد... ئەندێشەیەکی تاقی دەکردەوە، دەیهێنایە ئاراوە و کاتێك یەکیان نەدەگرتەوە بۆ من جێی سەرنج نەبوو، دەچووە سەروکاری ئەندێشەیەکی تر، هەندێجار، کاتێك کە لە سەختەتی دا دەمایەوە، تووڕە دەبوو..." ئایا ئارۆن ڕەخنەگری سارتەر بوو؟ "گەورە پیاوی بیرمەند(□)؟ پرسەکە ئەمەیە کە پاش سەرهەڵدانی ناخۆشی لێکدابڕانی ئەو دوانە، پاش جەنگی جیهانی دووەم، ئارۆن هەروا بە هەموو وردەکارییەکانییەوە بەردەوام بوو لە سەر خوێندنەوە و ڕەخنە جنون ئامێزەکانی، نووسراوەکانی سارتەر. ئەو بەم جوڵەیە بە تەنهایی، وتووێژە وەفادارانەکانی درێژەپێدا کە سارتەر زۆر لەمێژ بوو، بە ئەنقەست، جنێوی کردبووە جێنشینی. سارتەر لە جێگایەك لە "ژان کو" (□□)ی پرسی: "دەتانەوێت پێتان بڵێم، ئارۆن بە ڕاستی کێ بوو؟ ئیدیعاکارێکی سەرکەوتن کە بێهوودە بە دەوری خۆی دا دەخولایەوە و تەنها لەگەڵ کەسانێك هەڵسووکەوت دەکات کە بەکەمتەندام و نەزان و نەفامیان بزانێت."

لەم ڕوانگەیەوە، هەروا کە ئارۆن زۆرجاران ئاماژەی پێداوە، سارتەر لە ئاستی یاسادا واتە پەیوەندییەکی"پەیوەندییەکی دوو لایەنە" کە ئارۆن وەك بەرزترین یاسای ئەخلاقی دەزانێت، نەبوو. هاوڕێیەتی دەروونە ئازادەکان و فەرمانڕەوایی ڕەهای

ئازادیخوازی، بەڵام نەیانتوانی بە سەر پێویستییەکانی سەردەمدا زاڵ بن. دەبێت ئەوەمان لەبەرچاو بێت کە لە رۆژانی جەنگی سارد، هەر نەیارییەك، بەر لە هەموو شتێك بەهێرش لەژمار دەکرا: ئەم دوو مرۆڤە گەورەیە پاش ساڵی □□□□ لەگەڵ یەك پەیوەندییەکیان نەبوو، جگە لە □□ی ژوەنی ساڵی □□□□ لە کۆشکی ئیلیزە (کۆشکی سەرۆك کۆماری فەرەنسا) و لە پاڵ رووناکبیرانی تر کە بە بیانووی "پەناخوازی بەلەمسواری «رۆژهەڵاتی باشووری ئاسیا»" (□□) کۆبوونەوە: وێنەی ئارۆن و سارتەر لەکاتی تەوقەکردن و گوشینی دەستی یەکتر، زۆربەخێرایی لە هەموو جیهان بڵاو بۆوە. سیاسەت، ئەگەرچی جیاکەرەوەی ئەم دوو هاورێ دێرینە بوو، بەڵام لە هەمان کاتیشدا مشتومڕی ئەم دوو دەستەبژێرە کردە پرسێك بە پانتایی هەموو جیهانی دەگێرا لەگەڵ جەنگ.

یەکیان راست و ئەویتر چەپ

ئارۆن بە پێی وتەیەکی جوانی خۆی، بە هۆی "ئەوەی کە بەردەوام لەجیات کەسێك کە دەسەڵات دەکات دادەنێت"، و خستنە پێشەوەی راستەقینە پێش ئەوشتانەی کە ئەوانیتر لایان خۆشە، زۆر بە کەمی تووشی هەڵە بوو. ئەو بە پێچەوانەی ئەو مامۆستایانەی کە لە رووی ساکارییەوە یان روو هەڵماڵدراوییەوە ئیدیعای پیاوچاکیان دەکرد، یان شەرافەتی تەواو، سەرەڕای بێزاری و قین لە " ماکیاڤلی" (□□)، ئەو و روانگەکانی بە وانە دەوتەوە.

هەروا، بۆ مرۆڤێك کە لە پێغەمبەران بێزار بوو، هیچکات پرسە جۆراوجۆرەکان، لە مەترسی ئاشتیخوازی ساڵەکانی (□□□□) بگرە تا رەخنەی بەرنامە هاوبەشەکانی چەپ، هەڕەشەی سۆڤییەت یان پێویستی سەربەخۆیی ئەلجەزایر، نەفی و حاشایان لێنەکرد.

سەبارەت بە سارتەر ناکرێ ئەم دادوەرییەمان هەبێت، سارتەرێك کە وێڕای لەقاودانی چەوسانەوە و ماپەپووچ کردنی، لە دیمۆکراسی پەرلمانی بێزار بوو و وەها لە رژێمەکانی بلۆکی رۆژهەڵات پشتیوانی دەکرد بە جۆرێك کە لە ساڵی (□□□□) دا رایگەیاند کە لە یەکێتی سۆڤییەت "ئازادی رەخنە، هەمەگیرە" و وەك کەسێکی ژێر ئیدیعای ئەوەی کرد کە ئەم وڵاتە لە دە ساڵی داهاتوو پێش رۆژئاوا دەکەوێت، ئەم ئیدیعایە ئەگەرچی پەیوەست بە سەردەمێکە کە هێشتا بە نیازی لایەنگری لە کاسترۆ و دواتر مائۆیزم و پشتیوانی لە توندوتیژی بۆ وەدەست هێنانی "دادپەروەری جەماوەری"، لە حیزبی کۆمۆنیست خۆی نەکشاندبۆوە...

بەڵام سارتەر، جگە لە ئەمانە هەڵکەوتەیەکی فرە رەهەند بوو: لە نووسەری رۆمانەوە بگرە تا درام نووس، بیۆگراف نووس، مێژوو نووس، فەیلەسووف، نووسەری سیناریۆ، نووسەری کورتە چیرۆکەکان، بێژەی رادیۆ، لایەنگری گرووپە سیاسییەکان، بەڕێوەبەری گۆڤار، دامەزرێنەری رۆژنامە و تەنانەت لە سەردەمێکی کورتدا بەڕێوەبەری حیزبێکی سیاسی بوو. سارتەر هەڵکەوتەیەکە کە شێتی سەردەمی خۆی دەگێڕێتەوە، لە کاتێکدا کە ئارۆن، سەرەڕای نووسەری، تەنیا مامۆستایەکی گەورە بوو. ئەو کە روانگەکانی بەردەوام لە سەر سەرەندی (فیلتیەر) عەقلانییەتەوە تێی دەپەڕاند، هەرگیز سەردەمی خۆی رەت نەکردەوە. ئارۆن، ئەم پیاوە زانکۆییە و نۆرماڵە کە " ئەو رووناکبیرانەی کە گومان و وەهمیان پەروەردە دەکرد، لەوانەی کە هێماکانیان ریشەکێش دەکرد"، جیا دەکردەوە. بێگومان، لەچاو سارتەر، کەمتر سەرنج راکێش بووە. سارتەر ". وەك ئەوەی بڵێت پەندەکەی پێشنییان راست بوو کە دەیگوت: هەڵە لەگەڵ سارتەر باشترە تا بەرحەق بوون لەگەڵ ئارۆن". هەر بۆیە یەکیان بەرەو پاوانخوازی و کۆنەپارێزی و ئەوی تریان بەرەو دادپەروەری کۆمەڵایەتی؟ یەکیان بەرەو راست و ئەویتر بەرەو چەپ؟ یەکیان وەیلانی حەقیقەت و راستی بوو و ئەویتریان بەرەو باشە؟ یەکیان بەدوای بیروباوەڕەوەیە و ئەویتریان بەرەو بەرپرسایەتی و بەڵێن؟ رۆیشتن. هەر دووی ئەوان بەڵام، لەو کلێشانەی کە بۆیان دروست کرابوو، نەدەگونجان.

لە سەرەتادا ئارۆن، مارکسی لە "توکفیل"(□□) پێ باشتر بوو و سارتەر "مالارمێ"(□□)ی پێش مائۆ دەخست. ئارۆنی میانەڕەو بەردەوام لە سازش و ئاشتبوونەوە لەگەڵ باوەڕەکانی دووری دەکرد، لەکاتێکدا سارتەر تێکۆشا

ئازادی و کۆمۆنیزم پێکەوە ئاشت بکاتەوە تا ئەو ئاستەی بۆنموونە ، پاش رەخنە توندەکان لە چاپەمەنییەکانی کۆمۆنیزمی، لە سەر هاتە سەر شانۆنامەی خۆی، واتەی "دەستە چەپەڵەکان" پێشگیری کرد □چاپەمەنییەکانی کۆمۆنیزم ئەم شانۆنامەیان بەناواخنێك پڕ لە پروپاگەندەی دوژمنکارانە دژی یەکێتی سۆڤییەت لە قەڵەم دا. ئارۆن، ئەم سەروتارنووسەی رۆژنامەی فیگارۆ، لایەنگری ئەلجەزایری دورگەیی، واتە سەربەخۆ بوو لە حاڵێکدا سارتەری نەیاری چەوسانەوە، لەگەڵ ئەو خەڵکانەی کە دەیانویست لە ژێر باری دەسەڵاتی سۆڤییەت رزگاریان بێت، بە توندی بەرامبەریان دەوەستایەوە. ئارۆن، "ئەم تەماشاچییە بە بەڵێنە" هەر بە دوای شکستی ژوەنی (□□□□)(□□) لە زومرەی یەکەمینی ئەو کەسانە بوو کە بەرەو لەندەن وەڕێکەوت، لەکاتێکدا سارتەر، تا ئەو ئاستە بەرەنگاریی فەرامۆش کردبوو کە ("لە ماوەی داگیرکردن، من نووسەرێك بووم کە بەرەنگادەبوومەوە، نەك بەرگریکارێکی نووسەر"). سارتەری ئاشتی خوازو ئاشتی دۆست، هەستا بە ستایشی توندوتیژی لە کاتێکدا کە ئارۆنی مشتومڕخواز، زیاتر لە هەر شتێك هۆگری وتەکەی هیرۆدۆت بوو:"هیچ مرۆڤێك ئەوەندە شێت نییە کە شەڕی لە ئاشتی پێ باشتر بێت." ئارۆن داواکاری ئەوەی بەرز دەبووەوە کە ئەم رستەیە لە سەر شمشێرێك کە وەك هێمای ئەندامێتی لە ئاکادێمی فەرەنسا، کە لە (□)ی نوڤەمبەری ساڵی (□□□□) پێشکەشیکرابوو، هەڵبکەندرێ. ژەنەراڵ دیگۆل، بە پێی وتەی خۆی بە مانای تەواوی وشە لە ئارۆن بێزار بوو. (هەرچەند ئارۆن بۆ داوای لێبوردن لە وتارێکی دوژمنکارانەدا کە نووسیبوو، چەند ساڵێك ئەندامی "ئار. پی. ئێف" (□□) بوو.) هەر ئەم دیگۆلە، بەڵام سارتەر ئەم دوژمنەی ئارۆنی لەگەڵ ڤۆلتێر هەڵدەسەنگاند و ستایشی دەکرد. (دیگۆل لە ساڵی □□□□)، سەبارەت بە سارتەر وتی: "کەی ڤۆلتێر لە زیندان بکرێت؟") سەرئەنجامدەبێت ئەوەشی پێ زیادبکرێت کە سارتەر پاش ساڵی (□□□□) بەردەوام خاوەنی متمانەی بڕواپێکراوی رووناکبیرێك بوو، بەڵام ئارۆن: ئەم بیرمەندە گەورەیە و خاوەنی دۆکتۆرای فەخری

زۆرێك لە زانستگاکان، ساڵانێکی زۆر لە بەرەی خۆیدا، لەچاو سارتەر لە تەنیایی دا مایەوە.

بەڵام جیاوازی راستەقینە کە بووە هۆی ئەوەی کە ئارۆن بە هەموو راستی و جێبڕوایی خۆی لە بەرامبەر سارتەری روو هەڵماڵدراو، لە مۆد کەوتوو بنوێنێت و سارتەر هەمیشەیی بێتەوە، ئەمەیە کە ساتێر نووسەر بوو. ئارۆن ئەمەی نەدەزانی: لە سەردەمی گەنجێتی دا، لە ساڵێکدا کە سارتەر یەکەمین کورتە چیرۆکی خۆی بڵاوکردەوە و دەچوو بەرەوە ئەوەی کە دەست بکات بە نووسینی رۆمان، مامۆستا لە بڕوانامەی ئارۆن دانووسیبووی: "بە رادەی پێویست ئەدەبی نییە!".

مێشکی بێوێنەی ئارۆن نەدەگەیشتە رۆحی شێتی سارتەر. نووسەرەکان مافی دەرکردنی بڕیار و حوکمی سەرەتاییان هەیە و فەیلەسووفەکان، نا!. سارتەری ئێزیستانسیالیزم سەرئەنجام بە هۆی هونەرەکەیەوە □نەك بە هۆی دورووشمە توندڕەوانەکانی□ توانی شتەکان بکاتە وشە... "بۆچی ئەوەندە لە قسەی قوڕ و گاڵتە دەترسی؟" و ئارۆن ساڵانێك بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە چاوەڕوان بوو. کاتێك کە "بێرنار هانری لێڤی" (□□) لە ساڵی □□□□ لە ئارۆنی پرسی کە کام یەك لەوان (ژان پۆل سارتەر و ریمۆن ئارۆن) زۆرتر کاریگەرییان لە سەر سەردەمی خۆیان داناوە؟ پیرەپیاوە بە ئەزموونەکە بە بێ وەستان لە بەرامبەر هاوڕێ بچکۆلە کۆنەکەی، خۆی دا دواو و وتی:"من لە ترسان تووشی شەلەلی بووم. من هەم لە فەلسەفە و هەم لە سیاسەتدا لە فانتازیا دەترسام. هەر بۆیەشە کە دەبێت من وەك لێکۆڵەر یان رەخنەگرێك ئەژمار بکرێم. و رەخنەگران و لێکۆڵەران رەنگە لە سەردەمی ژیانیاندا کاریگەر بن، بەڵام بەرهەمەکانیان بە هۆی ئەوەی کە بەستراوەتەوە بە هەلومەرجێکی دیاری کراو، زووتر لەو کەسانە لە ناودەچێت کە جەربەزەی فانتازیایان هەبووە." دەبینین کە لە نێوان ئەم دووانەدا یەکێك خاوەنی جوانکارییە و ئەویتریان خاوەنی داهێنان!

*** ئەم دەقە کە لە گۆڤاری "لیر" لە ئاپریلی ساڵی (□□□□)دا بڵاوکرایەوە، لە کتێب □کاتالۆگی پێشانگای کتێبخانەی نەتەوەیی فەرەنسا لە ژێر سەردێڕی "سارتەر وتووێژ و بیرەوەکان"دا هاتووە. ئەم کتێبە لە مانگی مارسی (□□□□) لە لایەن دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی گالیمار لە تۆیی (□□□) لاپەڕەدا بڵاو کرایەوە و یەکێك لەو کتێبانەیە کە بە بۆنەی سەدەمین ساڵوەگەڕی لەدایك بوونی ژان پۆل سارتەر لە فەرەنسا بڵاو کرایەوە. بیرتان دەخەمەوە کە ژان پۆل سارتەر لە (□□)ی ژوەنی ساڵی (□□□□) لە پاریس چاوی بە ژین پشکوت و لە ساڵی (□□□□) ماڵئاوایی لە ژیان کرد. ریمۆن ئارۆنیش لە ساڵی (□□□□) لە دایك بوو و ساڵی (□□□□) ماڵئاوایی لە ژیان کرد.**

فەیلەسووفی هاوچەرخ و گەنجی فەرەنساوی Raphaël Enthoven**

-1Ecole normale
-2Georges Canguilhem (1904-1995)
-3Paul Nizan (1905-1940)
-4Daniel Lagache (1903-1972)
-5SFIO : Section Française de l'Internationale Ouvrière ئەم حیزبە ساڵی 1095 پێك هات، بەڵام پاش پێکهاتنی حیزبی کۆمۆنیستی فەرانسە لە ساڵی 1920 پێگەی و بەهای خۆی لە دەست
-6Alain : Emile-Auguste Chartier (1868 - 1951)
-7Stendhal (Henri Beyle) 1783-1842
-8Mémoires
-9Sur- moi & en-soi سارتەر خۆی دانی بەوەدا ناوە کە بە هۆی ئەوەی کە لە "لە منداڵیدا باوکی نەبووە" بۆتە هۆی ئەوەی کە "گەورە پیاوی" نەبێت
-10Jean Cau (1925-1993)
-11boat people
-12Machiavel Pierre Cohen-Bacrie, (1469-1527)
-13Tocqueville-Alexis de Tocqueville (1805-1859)
-14Stéphane Mallarmé (1842-1898)
-15La France Libre ئارۆن لەم کاتەدا لە لەندەن دەستی کرد بە نووسینی کۆمەڵێك وتار کرد لە گۆڤاری "فەرانسەی ئازاد" (لافرانس لیبر)
-16RPF Rassemblement Du Peuple Français ئەم حیزبە ئیتر بەم ناوەوە بوونی نییە و جێی خۆیداوە بە حیزبە دەستە راستییەکان.
-17Bernard- Henri Lévy(1949-) فەیلەسووفی هاوچەرخی فەرانسایی